

DISKRIMINACIJA INVALIDA U JUGOSLOVENSKOM DRUŠTVU 1918 - 1941. GODINE¹ (Oblici socijalne represije nad osobama sa invaliditetom)

APSTRAKT: Članak se, na osnovu izvora i literature, bavi fenomenom društvene diskriminacije invalida, što je raspoređeno u nekoliko tematskih celina.

Invalidi danas predstavljaju veoma brojnu socijalnu grupu, čija su prava, dužnosti i potrebe velikim delom zapostavljeni ne samo u jugoslovenskom društvu već i u svetskim razmerama. Novija istraživanja Svetske zdravstvene organizacije kazuju da oko petsto miliona ljudi širom sveta ima neki oblik invaliditeta, a među njima nalazi se 10 odsto ukupne populacije Evrope. Na osnovu nepotvrđenih statističkih indikacija, pretpostavlja se da je tokom 2001. godine u Saveznoj Republici Jugoslaviji živelo oko 819.000 invalida, mada je u raznim udruženjima koja ih okupljaju registrovano samo 142.168 osoba.² Tako veliki broj neregistrovanih invalida u Jugoslaviji posledica je, između ostalog, društvene stigmatizacije tih osoba u prošlosti.

Diskriminacija jugoslovenskih invalida između dva svetska rata bila je posledica mnogih faktora: niske socijalne svesti jugoslovenskog društva, sukoba interesa među raznim invalidskim organizacijama i nezainteresovanosti političke i intelektualne elite za sudbinu marginalnih društvenih grupa, među koje su ubrajali i osobe sa invaliditetom. Najveći uzrok diskriminacije, koja je imala obeležje represije nad njima, ležao je u tradicionalnim predrasudama o invalidima kao nepotrebnom „teretu“ za porodicu i

¹ Članak je napisan kao deo istraživanja za temu *Državna represija u Kraljevini SHS 1918 – 1929*, u okviru projekta Instituta za savremenu istoriju *Istorija srpskih (jugoslovenskih) državnih institucija i znamenitih ličnosti u 20. veku*, koji se finansira iz sredstava Ministarstva za nauku, tehnologije i razvoj Republike Srbije (projekat br. 1194).

² O tome videti članak: Viktorija Cucić, Ivanka Jovanović, „Osobe sa invaliditetom i okruženje“, *Zbornik radova - Osobe sa invaliditetom i okruženje*, Beograd 2001, str. 18.

društvo. Surova logika privređivanja na selu, čije je stanovništvo teško živelo, vodila je računa o ljudima sposobnim za teške radove. Za prosečnu seosku porodicu invaliditet jednog njenog člana bio je katastrofalan ishod, čak i gori od smrtnog slučaja, imajući u vidu da je trebalo izdržavati osobu koja nije bila sposobna za privređivanje. Većina stanovništva jugoslovenske države živela je na konzervativnom selu, tako da su se stereotipne predstave o invalidima sporo menjale. U tom slučaju, nezavisno od ispoljavanja mnogih suprotnosti na relaciji selo-grad, urbana sredina nekritički je preuzela stereotipove o invalidima kao „suvišnoj” i nepoželjnoj populaciji. Zbog raširenosti tih ideja i njihovih negativnih posledica u životu kako pojedinaca tako i čitave populacije civilnih i ratnih invalida, može se govoriti o represiji čitavog jugoslovenskog društva nad njima. Dugo su te osobe bile prepuštene povremenim i sistematskim, iako nedovoljno primerenim, oblicima državnog i individualnog milosrdnog rada. Nije se mnogo razmišljalo ni o pomoći u zadovoljavanju potreba koje su zajedničke svim ljudima, a tim manje o specifičnim potrebama stanja invalidnosti. Podređen položaj invalida osećao se i u oblasti komunikacije.

Jezik invalidnosti

Jezik invalidnosti nisu stvorili sami invalidi, već društvo koje često nije znalo kako da se odnosi prema njima. Uviđala se potreba da se invalidima pomogne, ali je ta pomoć često imala oblik segregacije. To se oseća i u oblasti terminologije. Sam termin „invalid” ima korene u latinskom jeziku, odnosno u pridevu „invalidus”, koji je prvobitno označavao nevaljalca da bi tek kasnije postao sinonim za stanje fizičke i psihičke nemoći. On se u književnom smislu prevodio kao slab, bolestan, nejak ili nesposoban za rad.³ Bez obzira na to da li su to pravilno odabrani izrazi za neku pojavu ili stanje, jezik je uvek bio odraz socijalnih, privrednih i političkih kretanja jednog društva. On je veza između misli i stvarnosti. Reči i jezik oblikuju se na osnovu procesa opažanja stvari i pojava. Namera je bila da se jezičkim izrazima nametnu određeni pogledi na društvo u kome se živelo. Njihovim korišćenjem iskazivala se društvena stvarnost ili vizija poželjne društvene stvarnosti. Zato je važno istražiti jezik invalidnosti, pošto on na posredan način svedoči o položaju samih invalida, ali i o svesti invalidske populacije o svom statusu.

Početak 20. veka, tačnije od 1904. godine, u Krivičnom zakonu Kraljevine Srbije za lica sa invaliditetom koristio se uopšteni opisni termin „slabomoćni”.⁴ U Kraljevini Jugoslaviji preovlađivala je grupna odrednica „invalid”. U upotrebi te imenice išlo se toliko daleko da su se, na javnim dokumentima i izjavama, pojedinci potpisivali kao „lični”, „radni” ili „ratni” invalidi, kao da je stanje invalidnosti bilo zanimanje ili još

³ Radivoje K. Novaković, *Invalidsko pitanje i stečena prava invalida*, Beograd 1933, str. 3.

⁴ Toma Živanović, *Kazneni zakonik i krivični sudski postupak*, Beograd 1913, str. 92.

gore kao da ih je invalidnost odvojila u posebnu grupu ljudi. Time su sami invalidi nenamerno prihvatili i širili osećanje izdvojenosti i izolacije.⁵ Koliko jezik invalidnosti tog vremena nije bio izgrađen svedoči i podatak da su i predstavnici Središnjeg odbora Udruženja ratnih invalida (dalje URI), na zasedanjima kongresa, a to znači u svečanim prilikama, govorili neprimerenim, čak uvredljivim terminima, poput: „kljasti i bogaljasti”⁶

Za razliku od terminologije ratnih invalida, gde se imenica „invalid” često sretala, za invalidnu decu i omladinu, taj termin nije se koristio. Umesto njega upotrebljavali su se opisni, mada malo umesni, kvalifikativi poput: „nedužna mladež”, „manje nadarena i defektna”, „slabunjava” i „duševno zaostala”. Jezička svakodnevnica poznavala je i mnogo oštrije izraze kao što su: „abnormalna”, „sakata”, ili „nenormalna” deca. Lokalni organi vlasti, u srezovima, služili su se i gorim izrazima. Za njih su invalidi bili „deca za opravku”, čiji su nedostaci bili u tome što su „budale”, „kreteni”, a za Slovence čak i „imbecili”. Opisi stanja invalida varirali su od termina „živčano bolestan”, „duševno abnormalan”, „nesposoban za samostalan rad”, „duševno slab”, „telesno nerazvijen”, „telesno pohabljen”, „uzet”, „šlagiran”, „padavičar”, „defektan”, „duševno nerazvijen”, „mucav”, „nijem”, do popularnog narodskog izraza „pokvareni vid”.⁷ Izraz „abnormalna deca” koristili su čak i oni ljudi koji su se posvetili pedagoškom radu sa takvim osobama, a tek retko upotrebljavali su složeniji, ali i bolji termin „u razvoju ometena deca”. Među njih ubrajana su slepa, gluvonema, nagluga, kratkovidna, epileptična, mentalno zaostala, sa fizičkim nedostacima i deca sa poremećajima u ponašanju, koja su nazivana „psihopatičnom”. Nepovoljan status malih invalida dovoljno otkrivaju teze da porodice treba „sačuvati” od takve dece i odobravanje državi koja je na sebe preuzela pravo da zbog preventive nasilno sterilise tu neželjenu populaciju.⁸

Sukobi interesa invalidskih organizacija

Tamna strana stvorene slike o invalidima bila je ukorenjena društvena navika da se o njima razmišlja u kontekstu slabosti, opterećenja, nesposobnosti, pa čak i suvišnosti postojanja invalidske populacije. Bio je to uhodan refleks ispoljavanja dvosstrukog morala društvenih stavova. Iako je kodeks javnog ponašanja polazio od po-

⁵ Tako se prodavac knjiga Milun Milunović, u potpisu izjave, povodom predaje novca od prodatih knjiga sekretaru Središnjeg odbora udruženja invalida, deklarirao kao „radni invalid”. Grupa autora, *Istina o radu Udruženja invalida i njegovog Središnjeg odbora*, (dalje: *Istina...*), Beograd 1930, str. 45.

⁶ *Izveštaj Središnjeg odbora Udruženja ratnih invalida Jugoslavije o radu u 1934 - 1935. godini*, (dalje: *Izveštaj o radu u 1934 - 1935. godini*), Beograd 1935, str. 4.

⁷ Arhiv Jugoslavije, (AJ), fond Ministarstva prosvete 66 - 2046 - 2013. *Izveštaji o nedovoljno razvijenoj i defektnoj deci*.

⁸ Anton Skala, „Zaštita abnormalne dece”, *Narodna odbrana*, god. XIII, br. 11, od 20. marta 1938. godine, str. 166 - 168.

tovanja podnetih žrtava pojedinca invalida, u stvarnom životu oni su diskriminirani čak i u onim oblastima svakodnevice koje su bile pravno regulisane, da bi se olakšala njihova društvena integracija. Deo odgovornosti za takvo stanje ležao je u nedostatku spremnosti invalidskih organizacija u Kraljevini Jugoslaviji da zajednički istupe u borbi za podizanje socijalnog i ekonomskog statusa invalida.⁹ Pored URI, između svetskih ratova delovale su i druge dve organizacije ratnih invalida: „Liga invalida” i „Klub oficira ratom osakaćenih”. Izveštaji Udruženja ratnih invalida svedoče o tome da je njihov uticaj bio marginalan, ali su tonovi sa kojima se o njima govorilo bili daleko od kolegijalnih izraza. Za „Klub oficira ratom osakaćenih” tvrdilo se da ima samo 80 članova, a za „Ligu invalida” da ima samo predsednika. Postojalo je i „Udruženje osakaćenih ratnika za rešenje invalidskog pitanja”. Tvrdilo se da su ta udruženja nastala kao odgovor članova beogradskog oblasnog odbora koji su bili nezadovoljni politikom URI.¹⁰ Pošto u takvim uslovima nije moglo doći do zajedničkih akcija svih udruženja, ne čudi što zakonodavci i pored svih uloženi napore, nisu uspevali na pravi način da odgovore osnovnim društvenim, pa čak ni materijalnim potrebama invalida. O tome neposredno svedoči i podatak da su svi jugoslovenski zakoni o invalidima između dva svetska rata bili saglasni u diskriminatornoj odredbi da invalidi sa procentom oštećenja nižim od 20 odsto nemaju nikakva prava.¹¹ Dok je većina invalida, sa svojim primanjima bila na ivici egzistencije, dotle su pojedinci, radom u invalidskim organizacijama i ustanovama socijalne zaštite, sticali dodatne prihode. Po zakonu, invalidske organizacije bile su privatne institucije. Povećanje broja organizacija, u vidu formiranja raznih kratkotrajnih invalidskih zadruga, dovodilo je do borbe raznih invalidskih organizacija za prestiž i povlašćene pozicije. Jedan od razloga te borbe ležao je u mogućnosti da se putem apela građanstvu, preko Poštanske štedionice, prikupe znatna novčana sredstva. Bilo je pokušaja da se članovi jedne invalidske organizacije vrbuju da pristupe drugim organizacijama, a tu agitaciju vodile su uglavnom osobe koje su bile isključene iz većih organizacija, navodno zbog grešaka u radu i nesavesnog poslovanja. Izgleda da je „humanitarno disidentstvo” bilo raširena i gotovo uobičajena pojava. Tako je međusobna konkurencija, uslovljena

⁹ O podređenom i lošem položaju invalida u životno važnim sferama zapošljavanja, pravne regulative i ekonomskog standarda videti: Ljubomir Petrović, „Pravni i finansijski aspekti položaja ratnih invalida u Kraljevini Jugoslaviji 1921–1941. godine”, *Tokovi istorije*, br. 1 - 4, Beograd 2001, str. 21 - 37; Isti, „Neuspeh politike zapošljavanja ratnih invalida u Kraljevini Jugoslaviji”, *Istorija 20. veka*, br. 1, Beograd 2002, str. 47 - 60.

¹⁰ *Izveštaj o radu u 1934 - 1935. godini*, str. 57, 152.

¹¹ „Zakon o privremenoj pomoći invalida i porodica poginulih, pomrlih i nestalih vojnika kao i nekih građanskih ratnih žrtava, (dalje: Zakon o privremenoj pomoći invalida...)”, *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, god III, br. 294, od 31. decembra 1921. godine, str. 1; „Invalidski zakon, (dalje: Invalidski zakon iz 1925. godine)”, *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, god. VII, br. 268, od 21. novembra 1925. godine, str. 5; „Invalidski zakon, (dalje: Invalidski zakon iz 1929. godine)”, *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, god. XI, br. 161, od 13. jula 1929. godine, str. 1170; „Uredba o ratnim invalidima i ostalim žrtvama rata, (dalje: Uredba o ratnim invalidima...)”, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, god. XX, br. 277, od 2. decembra 1938. godine, str. 1346.

mogućnošću profitiranja, umanjivala sposobnost invalida da se zajedničkim nastupom izbore za povoljniji društveni tretman.¹²

Nedostatak statistike

Nepravilan odnos države i društva prema invalidima uopšte, najbolje ilustruje podatak da se uopšte nije vodila uredna državna statistika o brojnosti invalidske populacije. Smatralo se da, možda sa izvesnom dozom preterivanja, broj priznatih slučajeva invalidnosti nije bio veći od 10 odsto ukupne populacije ratnih invalida, koja se procenjivala na oko pola miliona ljudi. Kvantitativnu diskriminaciju u zakonodavstvu pratili su problemi sa isplaćivanjem invalidnina koje su kasnile i po nekoliko godina. Koliko je to bilo veliko pitanje, vidi se i po izjavama zahvalnosti URI upućenih na adresu ministra finansija Milorada Đorđevića, jer se za vreme njegovog mandata invalidnina redovno isplaćivala iako samo za 52.425 priznatih ratnih invalida.¹³ Tek sredinom i krajem tridesetih godina stidljivo se nagoveštavala potreba državnih institucija za statističkim pregledom broja invalida i tražila pomoć invalidskih organizacija u obavljanju tih zadataka. Zanimljivo je da se nije govorilo o roku u kome bi se obavio takav složeni poduhvat. Središnji odbor, glavno telo URI, odlučio je da svoje oblasne odbore, za podmirivanje eventualnih velikih troškova prikupljanja statističkog materijala, podrži sa sumom od 300.000 dinara.¹⁴ Izbijanje Drugog svetskog rata sprečilo je ostvarivanje planova. Sa civilnim invalidima bilo je sličnih problema. Odsek za abnormalnu decu pri Ministarstvu socijalne politike, zbog obaveze osnovnog školovanja u Ustavu Kraljevine SHS, vodio je statistiku o broju invalida među dečijom populacijom.¹⁵ Ta interna statistika se, u Ministarstvu prosvete, procenjivala sa izvesnom dozom rezervisanosti kao „verovatna”. Po tim podacima iz 1928. godine u državi je postojalo 88.693 dece ometene u razvoju, od čega samo 540 socijalno i obrazovno zbrinutih mališana u sedam zavoda koji su im mogli pružiti neke mogućnosti za obrazovno i profesionalno usavršavanje. Od ukupnog broja, bilo je 11.536 slepih, 16.571 gluvonemih, 38.000 sa fizičkim oštećenjima i 22.586 „slabomislene” dece.¹⁶

Zbog nemarnosti zvaničnih institucija u izvorima postoji veliko razmimoilaženje u pogledu stvarnog broja ratnih i civilnih invalida. Prema prvim dostupnim i nepot-

¹² *Izveštaj o radu u 1934 - 35 godini*, str. 23 - 25.

¹³ *Izveštaj o radu u 1934 - 1935 godini*, str. 12 - 13, 20.

¹⁴ *Izveštaj Središnjeg odbora Udruženja ratnih invalida Jugoslavije o radu u 1935 - 1937. godini*, (dalje: *Rad URI tokom 1935 - 1937. godine*), Beograd 1937, str. 9.

¹⁵ Po stavu 6, člana 16. Vidovdanskog ustava iz 1921. godine, nastava u osnovnoj školi bila je besplatna, „državna, opšta i obavezna” za svu decu. O tome više: Slobodan Jovanović, *Ustavno pravo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd 1995, str. 515 - 516.

¹⁶ AJ, fond Ministarstva prosvete 66 - 2044 - 2008. Predlog načelnika odeljenja za osnovnu nastavu Voj. Stepanovića o formiranju odseka za specijalnu nastavu pri Ministarstvu prosvete, upućen ministru prosvete 25. decembra 1928. godine.

punim podacima, pripremljenim za Mirovnu konferenciju u Parizu 1919-1920. godine samo je u Srbiji bilo 1.247.435 poginulih građana, od čega 402.435 vojnika i 264.000 ratnih invalida.¹⁷

Po drugoj nezvaničnoj statistici, koju je izneo jedan od pravnih eksperata, inače i sam ratni invalid, na teritoriji Kraljevine SHS bilo je 74.537 osoba sa invaliditetom stečenim u ratovima 1875-1918. godine. Po nacionalnoj strukturi, među njima bili su najviše zastupljeni Srbi, sa 33. 837 lica, ili 45,39% od ukupnog broja. To je i razumljivo kada se zna da je u vremenskom rasponu od 43 godine između 1875. i 1918. srpski narod vodio pet ratova, u proseku jedan na svakih 8,6 godina. Druge nacionalne zajednice jugoslovenske države su se s tim problemom suočile tek u toku Prvog svetskog rata, a najviše su bili pogođeni Hrvati sa 21.850, odnosno 29, 31%, dok su Slovenci imali 11.817 ili 15,85% invalida rata. Među nacionalnim manjinama bilo je najviše Nemaca: 2.657 (3,56%), 2.527 Mađara (3,39%), 800 Rumuna (1,07%), 643 Čeha i Slovaka (0, 86%), dok je 400 invalida (0, 53%) pripadalo drugim nacionalnostima. Po starosnoj strukturi bilo je više grupa. Najveći broj njih je tokom 1928. godine imao između 25 i 30 godina (16.000 ili 21,46%). U drugoj grupi nalazili su se ljudi između 30 i 35 godina (15. 311 ili 20, 54%). Treću grupu, skoro istovetnu po broju, odnosno procentu (15.010 ili 20,13%), činili su invalidi od 35. do 40. godine starosti. Slede stariji muškarci između 40. i 45. godine (10.247 ili 13,74%), dok su na petom mestu bili pojedinci između 45. i 50. godine (7.148 ili 9,58%). Daleko mlađa kategorija žrtava ratova, od 20. do 25. godine (7.020 ili 9,41%) nalazila se na šestom mestu. Poslednja brojno značajna starosna grupa (3.000 ili 4,02%) bila je između 50. i 60. godine starosti. Starije osobe, između 60. i 90. godine (721 ili 0,009%) bile su invalidi iz tri rata 19. veka, a najtragičniju kategoriju (80 ili 0,00080%) činili su invalidi između 17. i 20. godine starosti. Po strukturi vojnih činova, među invalidima je bilo 69.522 redova i kaplара, 3.955 podoficira i 1.060 oficira. Od toga 2.594 podnarednika, 1.361 narednik, 254 potporučnika, 283 poručnika, 132 kapetana II klase, 139 kapetana I klase, 129 majora, 71 potpukovnik i 52 pukovnika. Zanimljiva slika dobija se sa podacima o godini sticanja invalidnosti. Najbrojniji, njih 19.298 vojnika i oficira, ranjeni su tokom 1915. godine. Druga godina po broju novih invalida rata bila je 1916, kada je iz borbenog stroja izbačeno 14.484 ljudi. Ne iznenađuje podatak da je 1914. godina, sa 13.208 prvih ratnih invalida u četvorogodišnjem svetskom sukobu, na trećem, a 1917, sa 12.717 trajno unesrećenih boraca, na četvrtom mestu. Iznenađuje činjenica da je 1918. godine, kada su se probijali do tada veoma stabilni frontovi, buduća Kraljevina SHS stekla samo 9.343 državljana sa invaliditetom. Slede borci iz Prvog balkanskog rata, sa 2.075, dok je u Drugom balkanskom ratu invalidnost pogodila 2.019 osoba. Tokom 1919, prilikom sukoba za učvršćivanje granica Kraljevstva SHS, zabeleženo je 567, a 1920. godine 140 novih slučajeva invaliditeta. Njima treba dodati oko 356 invalida iz prethodnih mirnodopskih godina i 221 ratnika iz srpsko-turskih sukoba 1875-1878. godine. Vojni poraz u srpsko-bugarskom ratu iz 1885. doneo je narodu male Kraljevine Srbije 107 invalida rata. Statistika njihovog bračnog stanja

¹⁷ Momčilo Isić, *Seljaštvo u Srbiji 1918-1925*, Beograd 1995, str. 25 - 26.

svedoči da je od 74.537 invalida samo 14.902 (19,99%) bilo bez bračnog partnera, ne računajući 2.132 (0,02%) udovaca. Oko 57.503 invalida rata (77,14%) bilo je u braku, a ukupno 59.715 oženjenih i udovaca imalo je 126.649 dece, što znači u proseku 2,12 dece na jednu porodicu. Opadanje važnosti porodične zadruga za jugoslovensko društvo vidi se iz podataka da je samo 18.029 invalida (24,18%) živelo u zadrugama i moglo da računa na fizičku i materijalnu pomoć šire porodične sredine. Oko 16.750 invalida (22,47% od ukupnog broja) bilo je socijalno ugroženo, pošto nisu mogli izdržavati ni sebe, a tim manje svoje porodice. Najviše takvih slučajeva (3.234) zabeleženo je u Crnoj Gori, a najmanje (1.385) u Vojvodini. Srbija, u granicama iz 1913. godine, imala je 2.234, Bosna i Hercegovina 3.167, Dalmacija 2.840, Hrvatska sa Slavonijom 1.240, a Slovenija 2.650 socijalno ugroženih invalida. Većina evidentiranih osoba sa invaliditetom, njih 47.384 ili 63,57%, posedovalo je zemlju. Od 26.973 invalida bez zemlje, čak 68% živelo je na teritoriji Dalmacije, dok u Srbiji i Crnoj Gori njihov broj nije prelazio 10% popisanih. Imanja sa okućnicom bila su toliko mala da nisu uopšte zadovoljavala osnovne životne potrebe. Više od polovine svih invalida (43.000 ili 57,68%) bavilo se isključivo zemljoradnjom. Oko 3.000, odnosno 4,02% njih bavilo se slobodnim profesijama, a 6.000 invalida potražilo je zanimanje u redovima slabo plaćenih radnika i služitelja. Oko 23.000 ljudi bavilo se šumarstvom, zanatima, pa čak i rudarstvom. Među njima bilo je 48.326 poreskih obveznika, ili 64,83%, a plaćali su od pet do 100 dinara poreza. O njihovoj nemaštini posredno svedoči i podatak da je tri četvrtine oporezovanih invalida plaćalo državi svega pet dinara. Vrsta i obim invaliditeta mogu se samo indirektno naslutiti iz procena da je oko 28.000 bivših boraca, odnosno 37,56%, imalo potrebu za protezama estetskog ili radnog profila. Od toga broja 9.000 invalida potraživalo je proteze za ruke, više od 7.000 estetske proteze za nos, oči i glavu, oko 2.000 tragalo je za pomagalicama za grudi i kičmu. Daleko najveći broj, oko 10.000 onesposobljenih ratnika, imao je potrebu za protezama jedne ili obe noge.¹⁸

Udruženje ratnih invalida postalo je jedini donekle uspešni zastupnik njihovih interesa. Tokom 1935. godine procenjivalo se da URI ima oko 88.000 članova, od čega 45.000 ratnih invalida, 32 oblasna i 579 mesnih odbora.¹⁹ Vodio se računa da činovničko osoblje udruženja bude iz reda invalida ili iz porodica palih boraca, a na njihove plate odlazilo je 12.000 dinara mesečno. Kasnija personalna politika vođena je na štetu invalida koji su potpuno eliminisani iz administracije sopstvene organizacije.²⁰ Središnji odbor URI definisao je sebe kao privatnu instituciju čiji je zadatak bio da svojim činovničkim aparatom besplatno obavlja poslove invalidskoj populaciji i da odbrani i zaštititi njihove interese.²¹ Brojne veze organizacije sa političkim strukturama jugoslovenske države najčešće nisu imale pozitivan efekat. Naprotiv, uticaj politike onemogućavao je neke namere i akcije. Udruženje se trudilo da održava dobre i česte kontakte sa Dvorom. Kralj Aleksandar, u želji da zadrži autoritet kod bivših boraca,

¹⁸ Milutin Mrvaljević, „Invalidsko pitanje”, *Jubilarni zbornik života i rada Kraljevine SHS 1918 – 1928*, Beograd 1928, str. 675 - 678.

¹⁹ *Izveštaj o radu u 1934 – 1935. godini*, str. 6.

²⁰ *Istina...*, str. 30 - 31.

²¹ *Izveštaj o radu u 1934 – 1935. godini*, str. 5.

pružao im je iluziju o tome da podržava njihove opravdane zahteve u pogledu povećanja broja invalida sa obezbeđenim invalidninama, ali u stvarnosti nije mnogo učinio da popravi njihov položaj.²² Nakon njegove pogibije i proklamovanja Namesništva, krajem 1934. godine, URI je formalno postalo prvo privatno udruženje u Jugoslaviji, pod pokroviteljstvom maloletnog kralja Petra II, a njihova delegacija imala je svečanu audijenciju kod kneza namesnika Pavla Karađorđevića, koji je upravljao državom do punoletstva prestolonaslednika. Tokom audijencije knez je obećao da će o promenama u Zakonu o invalidima „razgovarati” sa premijerom Bogoljubom Jevtićem. Izgledalo je da se situacija može popraviti aktivnim prisustvom invalida na vladinoj izbornoj listi, sa pet kandidata za poslanike tokom izbora 1935, o čemu je postignuta preliminarna saglasnost sa Jevtićem, ali su se ministri Jevtićeve vlade tome usprotivili. Većina poslaničkih kandidata, iz redova invalida povukla su posle toga svoje kandidature, osim dvojice, ali ni oni nisu uspeali da budu među izabраних 370 poslanika u Narodnoj skupštini. Njihov izborni neuspeh bio je posledica direktnog mešanja ministra unutrašnjih poslova Velje Popovića u izborni proces. Popović je protežirao suparnike članova udruženja i naredio je policiji da izvrši pritisak na glasače kako invalidi ne bi slučajno pobedili njegove ljude.²³ Tako se završio jedini pokušaj invalida između dva svetska rata da delovanjem u politici utiču na poboljšanje svoga lošeg položaja u jugoslovenskom društvu. Pokazivala se nespремnost i nesklonost političkih struktura da se suoče sa potrebom invalida da svoje stavove izraze aktivnim učesćem u izbornom procesu, a to najbolje svedoči o postojanju predrasuda prema njima, ali i o težnji zapostavljanja njihovih interesa.

Raspodela humanitarne pomoći

Novčana pomoć URI davala se onim invalidima koji su platili članarinu za tekuću godinu, ali sa značajnim izuzetkom egzistencijalno ugroženih osoba. Pomoć se delila u proseku jednom mesečno, a samo u slučajevima krajnje nužde bilo je predviđeno višekratno dodeljivanje. Predlagalo se uvođenje neke vrste evidentiranja, po kome bi mesni odbori udarali posebne pečate na članske knjižice najugroženijih invalida, jer bi se time sprečilo da se sredstva dodeljuju onima koji nisu imali preke potrebe za novcem, što je bila česta pojava. Najmanje sume isplaćene novčane pomoći, namenjene ugroženim pojedincima, kretale su se oko 20, a najveće oko 1.000 dinara. Po odluci desetog kongresa udruženja, Središnji odbor imao je pravo da nekoliko puta godišnje deli tu novčanu pomoć, a većina sredstava odlazila je onim invalidima koji su bili isključeni, na osnovu zakonskih odredaba, iz socijalno zaštićenih slojeva, odnosno onim osobama koje su imale invaliditet, ali nisu imale pravo da postanu članovi invalidskih organizacija. To nije značilo da su članovi udruženja bili boljeg materijalnog

²² *Izveštaj o radu u 1934 – 1935. godini*, str. 40, 43 – 44.

²³ *Izveštaj o radu u 1934 – 1935. godini*, str. 55, 57 – 58; O nasilju i pritiscima tokom izbora održanih 1935. godine videti: Đoko Tripković, „Izborna kampanja vlade Bogoljuba Jevtića 1935. godine”, *Istorijski glasnik*, br. 1 – 2, Beograd 1983, str. 76 – 78.

stanja u poređenju s njima. Tvrdilo se da je samo 10 odsto ukupnog članstva bilo iznad granice siromaštva. Tradicionalna podela novčanih priloga na najširim osnovama koje je Udruženje organizovalo tokom Uskrsa i Božića, baš zato što je bila predviđena za sve invalide, nije mogla zadovoljavati ni osnovne potrebe pošto je to bila smešno mala suma od pet-šest dinara po osobi. Pa ipak su se za te svrhe trošile velike sume. Primera radi, između 1933. i sredine 1935. godine potrošeno je 2.734.194 dinara. Od toga iz prihoda Središnjeg odbora 84.194 dinara, a za uskršnju i božićnu pomoć, iz osiromašenog Narodnog invalidskog fonda, isplaćeno je 2,150.000 dinara. Deo troškova pokrivala je donacija kralja Petra II u iznosu 50.000 dinara, iz nečega što se definisalo kao „prolazna pomoć” prikupljeno je 350.000 dinara. Manje sume priloga bile su plod isplata Ministarstva za socijalnu politiku i delom iz fondova Uprave grada Beograda, a beogradska opština uplatila je sto hiljada dinara, koji su podeljeni pod kontrolom Središnjeg odbora. Uprkos svim teškoćama, raspodela Božićne i Uskršnje pomoći nastavljala se tokom 1936. i 1937. godine, kada je iz Narodnog invalidskog fonda, iskorišćeno 2,160.000 dinara. Središnji odbor se povremeno obraćao Predsedništvu jugoslovenske vlade za dovoljnu novčanu podršku. Predsedništvo je dalo prilog od 20.000 dinara. Nešto uspešniji u pogledu prikupljene sume bio je apel Središnjeg odbora dobrostojećim pojedincima. Iz tog izvora prihoda potekla je suma novca od 47.550,50 dinara. U isto vreme je oko 3.006 osoba primilo 218.291 dinar pomoći iz sredstava Središnjeg odbora. Isplaćivalo se, u proseku, 72,52 dinara po osobi, a za tu pomoć Udruženju se svakog dana obraćalo po 11 ljudi.²⁴

Pomoć invalidima nije se ograničavala samo na novčane priloge. Oblasni odbori Udruženja bili su dužni da podele iznošenu odeću, obuću i posteljinu, koje je siromašnim invalidima svake godine, iz magacina Uprave vojne odeće, upućivalo Ministarstvo vojske i mornarice. Njihovi godišnji kontingenti bili su nedovoljni za zbrinjavanje većeg broja invalida. Tokom prve polovine 1935. godine podeljeno je samo 100 šinjela, 400 koporana, 800 pantalona, 600 šajkača, 200 pari donjeg veša i isti broj pari cokula. Pošiljku je dopunjavalo 200 komada posteljine i 300 peškira. Ta naizgled humanitarna donacija bila je dvostruko ponižavajuća. Ne samo da se državne institucije nisu starale da invalidi dobiju novu odeću već je troškove oko krpljenja, farbanja, popravki iznošenih cokula, prevoza i pakovanja plaćao Središnji odbor.²⁵ Drugim rečima, državnim institucijama uopšte nije padalo na pamet da izdvoje neka sredstva za kupovinu nove odeće i obuće makar i za manji deo invalidske populacije.

Deo humanitarne pomoći odnosio se i na pomoć u ishrani siromašnih beogradskih invalida i porodica poginulih boraca, koja se davala tokom zime. Središnji odbor došao je na ideju da u Domu invalida otvori kuhinju za ugrožene, koju su u početku zajednički izdržavali Beogradski mesni odbor i Središnji odbor. Dobrovoljnim prilozima građana prikupljeno je 105.768 dinara, što je omogućilo da akcija potraje od oktobra 1936. do marta 1937. godine. Akcijom je rukovodio petočlani odbor za zimsku ishranu siromašnih invalida i ratnih žrtava, na čelu sa Đorđem Krasojevićem, predsednikom

²⁴ *Izveštaj o radu u 1934 - 1935. godini*, str. 142 - 144; *Rad URI tokom 1935 - 1937. godine*, str. 116 - 117; Božidar Nedić, *Problem obezbeđenja invalida*, Beograd 1936, str. 46 - 47.

²⁵ *Izveštaj o radu u 1934 - 1935. godini*, str. 142 - 144.

Beogradskog odbora Udruženja. Počelo se sa izdavanjem 50 obroka dnevno, da bi se, posle dva meseca, dostigao maksimum od 126 toplih obroka na dan. Među najvećim korisnicima bila je i jedna porodica sa 12 članova. Taj vid pomoći koristilo je samo 27 osoba bez porodica. Tokom zime izdalo se 27.300 obroka i 11.642 kilograma hleba. Sa Upravom grada Beograda dogovoreno je povećanje novčane božićne pomoći sa 100.000 na 150.000 dinara. Promenjena je i organizacija dodele tog novca. Pomoć se slala uputnicama na adrese siromašnih invalida prema spiskovima mesnog odbora. Pre toga, pomoć se delila po školama koje za Božić nisu radile, a invalidi su bili prisiljeni da sebi organizuju prevoz i da satima čekaju u redovima za malu sumu novca.²⁶

Velike humanitarne aktivnosti postojale su i u unutrašnjosti Kraljevine Jugoslavije. U Banjaluci je, 8. decembra 1935. godine, proglašen „invalidski dan” i organizovano su se sakupljali prilozima, a tokom večeri organizovan je humanitarni koncert u prostorijama administracije Vrbaske banovine. Za Božić i Uskrs 1935. invalidima je podeljena novčana pomoć od 20.000 dinara, a građani Banjaluke delili su dobrovoljne priloge u novcu i naturi. Ponekad su se humanitarne manifestacije održavale u sklopu važnih državnih priredaba. Prilikom svečanog otkrivanja bisti kraljevima Petru i Aleksandru Karadorđeviću i grofu Petru Zrinjskom, krajem 1934. godine, zagrebački oblasni odbor podelio je 20.000 dinara siromašnim invalidima. Koliko je u to vreme usklađivanje politike i humanitarnih akcija uopšte uslovljavalo uspeh takvih poduhvata videlo se iz propasti dana invalida u Zagrebu početkom maja 1935. godine. Uprkos organizacionim naporima oblasnog odbora, prikupljeno je samo 4.484 dinara. Članovi odbora odlučili su se da, posle 13 meseci, opet organizuju dan invalida, koji se završio još većim materijalnim fijaskom: prikupljeno je jedva 4.125 dinara. Ostaje otvoreno pitanje da li je reč o niskoj socijalnoj svesti stanovnika Zagreba, inače centra finansijskih aktivnosti u Kraljevini, ili politički motivisanom ekonomskoj opstrukciji Udruženja sa jugoslovenskim obeležjima i ideologijom. Nepovoljni ishodi tih akcija nisu uticali na odlučnost Odbora da nastavi sa pružanjem humanitarne pomoći. Tokom zime 1935- 1936. besplatno je podelio šest tona drva za ogrev siromašnim invalidima i izvesne količine namirnica i odeće. Pored toga, pružajući egzistencijalno ugroženim pojedincima pomoć u novcu, izdvojio je 10.000 dinara od svojih sredstava.²⁷

Intervencionizam

Pokazatelj lošeg društvenog statusa invalida bio je i veliki broj intervencija udruženja u institucijama koje su imale veze sa sprovođenjem socijalne politike. Za društvo koje je, po rečima savremenika, ogrezlo u intervencionizmu nije bilo čudno što je udruženje od 1933. do 1935. imalo čak 2.736 intervencija.²⁸ Središnji odbor pismeno

²⁶ *Isto*, str. 164 - 165.

²⁷ *Isto*, str. 167 - 168, 173 - 175.

²⁸ Pod intervencionizmom podrazumevale su se zloupotrebe partijskih funkcija i ukorenjena navika jugoslovenskog stanovništva da se do rešavanja raznih administrativnih problema dolazi preko „veza”. O žalbama na račun činovnika videti: Ljubomir Petrović, Jugoslovenska država i društvo u periodici 1920- 1941, Beograd 2000, str. 115 - 116.

je intervenisao u 298 slučajeva, a oblasni odbori intervenisali su pismeno čak 796 puta. Sami invalidi intervenisali su pismeno u 326 predmeta, a usmeno se obraćali 396 puta nadležnim vlastima. Mesni odbori podneli su 238 neposrednih predstavki. Ukupno gledano, najveći broj predstavki upućen je ministarstvima za prosvetu, finansije i socijalnu politiku. Pretežan broj intervencija, oko 2. 000, imale su veze sa primenom Zakona o invalidima iz 1929. godine. To nije bio jedini vid obraćanja ustanovama. Procenjivalo se da je tokom 1934. godine postojalo oko 8.000 slučajeva u kojima su se invalidi obraćali institucijama, a do kraja jula 1935. godine cifre su se kretale do 5.100 molbi, žalbi i drugih akata. Komunikacija između invalida i Središnjeg odbora bila je otežana i jednosmerna. Odbor se, u izveštajima, žalio da nema podataka o procentima uspešnosti intervencija, pošto ni sami invalidi nisu obaveštavali odbor, ako je njegova intervencija dovela do rezultata, već su samo dolazili da ponavljaju žalbe ako bi ona ostala bez odziva. Drugim rečima, primećivao se nedostatak interakcije i elementarne društvene solidarnosti invalida prema organizaciji koja je zastupala njihove interese. Tome je doprinosila navika invalida da se udruženju obraćaju kao poslednjoj instanci iako nije naplaćivalo usluge, tek kada skupo plaćene opštinske delovođe, advokati i narodni poslanici nisu bili u stanju da im pomognu oko rešavanja problema. Oblasnim i mesnim odborima skretala se pažnja da intervencije preko članova jugoslovenskih vlada pokreću isključivo u saradnji sa Središnjim odborom i pre nego što nadležne niže instance donesu negativne stavove u vezi sa problemima zbog kojih se intervenisalo. Drugi vidovi intervencija odnosili su se na ono što se definisalo kao „opšte stvari organizacije”. Iako se nije preciziralo na kakve se „stvari” mislilo, broj intervencija za 24 meseca bio je impresivan.²⁹

Ličnosti i institucije kod kojih su članovi URI intervenisali	Broj intervencija
Predsednik vlade KJ	9
Ministar finansija KJ	5
Ministar socijalne politike	29
Ministar vojske i mornarice	2
Ministar unutrašnjih dela	5
Ministar prosvete	8
Ministar poljoprivrede	4
Ministar za fizičko vaspitanje	3
Ministar trgovine	2
Ministar saobraćaja	2
Upravnik Dvora	2
Ministar Dvora	39
Maršal Dvora	25
Narodna skupština	6
Ukupno intervencija:	141

Tabela br. 1. Broj opštih intervencija udruženja tokom 1934. i 1935. godine.

²⁹ Podaci iz tabele br. 1. navedeni su prema: *Izveštaj o radu u 1934 – 1935. godini*, str. 140.

Primetno je da je najveći broj intervencija, čak 66, usmeren ka dvorskim strukturama. Bila je to posledica političke stvarnosti Kraljevine Jugoslavije, jer je pravce državne politike u većini slučajeva, pa i u humanitarnom sektoru, uprkos postojanju parlamentarnih institucija, određivao Dvor.

Prevoz i smeštaj invalida iz unutrašnjosti u Beogradu

Iako je po zakonu invalidima bio obezbeđen besplatan ili sa popustom, prevoz u gradovima, bio je veliki problem za teško pokretne. Udruženje je iz ratnog plena dobilo dva stara automobila, od kojih je bio sastavljen jedan. Služio je za prevoz invalida u Ortopedski zavod, u Ministarstvo za socijalnu politiku i narodno zdravlje i za obavljanje tekućih poslova udruženja. Troškovi prevoza iznosili su 4.000-5.000 dinara mesečno, a od transportnih sredstava Udruženje je posedovalo samo još jednu konjsku zapregu. Prevozna sredstva služila su i za prevoženje invalida do ustanove Azila za prolazne invalide, koja je služila kao neka vrsta hotela, ali je ukinuta tokom 1928. godine. Stari automobil tek je početkom 1929. bio zamenjen kupovinom novog automobila, a sredstva za njega su naknadno obezbeđena od lutrijskog prihoda i prodaje starog vozila.³⁰ Novim automobilom koristio se i predsednik Središnjeg odbora prilikom odlazaka u državne institucije, a služio je i za donošenje dobrotvornih priloga, poklona i „beskamatnih pozajmica”. Članovi odbora upotrebljavali su ga u slučajevima vremenskih nepogoda ili kada su se sednice Odbora završavale kasno uveče. Njime su se vozili i invalidi bez donjih ekstremiteta.³¹

Bilo je i drugih problema sa transportom invalida. Dozvole za besplatan prevoz izdavale su sreske vlasti, komande vojnih okruga, ortopedski zavodi i Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja. Sredinom tridesetih došlo je do povećanja takse na knjižice za povlašćenu vožnju sa 10 na 20 dinara, a troškovi za njeno produžavanje iznosili su dva dinara. Bio je to refleks nedovoljne brige državnih institucija o katastrofalnom ekonomskom položaju invalida. Više se razmišljalo o zaradi na takvim taksama nego o njihovom negativnom uticaju na više nego skromne budžete invalida i njihovih porodica.³²

Uprkos zakonom regulisanih povlastica za prevoz železnicom, kondukteri su često iz vozova, po kratkom postupku, izbacivali ratne invalide stotinama kilometara daleko od njihovih odredišta. Sve pokušaje URI da prekine tu praksu, intervencijom kod dvojice ministara saobraćaja jugoslovenskih vlada – Lazara Radivojevića i Dimitrija Vujića, presekao je Vujićev šef kabineta koji nije imao sluha za opravdani revolt invalida.³³ Otvaranje Doma ratnih invalida 1935. godine rešilo je akutno pitanje

³⁰ *Istina...*, str. 19.

³¹ *Istina...*, str. 25 - 26.

³² *Rad URI tokom 1935 - 1937. godine*, str. 91 - 92.

³³ *Izveštaj o radu u 1934 - 1935. godini*, str. 19 - 20.

privremenog boravka siromašnih članova Udruženja u prestonici. Do tog vremena oni su, zbog velikih troškova hotelskog smeštaja, bili prisiljeni da se smeštaju po kafanama, plaćajući dva dinara za stolicu u kojoj bi proveli noć. Cena bi rasla na četiri dinara ako bi pri tom koristili sto umesto kreveta. Središnji odbor URI je, na ime pomoći, takvim invalidima isplaćivao između 40 i 100 dinara, ali ta pomoć nije bila dovoljna za ljude koji su više dana boravili u Beogradu. Oni siromašniji spavali su po klupama beogradskih parkova ili čak i na stepenicama železničke stanice.³⁴

Besplatan smeštaj sa ishranom u Domu ratnih invalida bio je ograničen na tri dana mesečno, a posle tog roka šef prihvatilišta u Domu mogao je da, u slučaju potrebe, produži besplatan boravak za vojnike i podoficire, dok su oficiri, posle tri dana, plaćali 15 dinara dnevno. Kapaciteti smeštaja u Domu bili su ograničeni i mogli su da prime samo 40 ljudi. Podizanje zgrade i kupovina placa koštali su oko dvadeset miliona dinara, a još 800.000 dinara utrošeno je za unutrašnje uređenje 736 prostorija. Osobe sa invaliditetom su, pored stana i hrane u Domu, imale pravo na besplatnu zdravstvenu zaštitu. Prihvatilištem za prolazne invalide, kako se ta institucija službeno zvala, upravljao je Milutin Jovanović, oficir Srpske vojske i ratni invalid. Celokupno osoblje doma sačinjavali su invalidi. Može se konstatovati da je i to bio oblik trajnog zapošljavanja invalida i vid rešavanja egzistencijalnih neprilika njihovih porodica. Prihvatilište za invalide počelo je da prima klijente 1. oktobra 1935. godine, a za prvih 15 meseci rada, do 31. decembra 1936. godine uslužilo je 4.131 osobu, što znači 276 ljudi mesečno, odnosno devet invalida dnevno. U tom razdoblju ostvareno je 8.213 noćenja, a izdata su 9.142 obroka. Ishrana jednog invalida dnevno je koštala 20,74 dinara. Ukupni rashodi prihvatilišta iznosili su 189.654 dinara, a to znači 12.644 mesečno, odnosno 421,46 dinara dnevno. Sobe za oficire invalide bile su sa dva, a za podoficire i vojnike sa četiri kreveta. Oficiri su imali na raspolaganju zasebnu trpezariju. Prihvatilište i njegove usluge mogli su koristiti samo članovi URI iz unutrašnjosti, sa plaćenom članarinom za tekuću godinu i samo jednom mesečno. Zbog takvih propisa dolazilo je i do pojava falsifikovanja članskih knjižica. Pojedinci su prenosili markice iz starih članskih knjižica u nove, da bi se na sve načine domogli prenočišta, ali je takva krivotvorenja bilo lako otkriti i zaustaviti. Među korisnicima smeštaja bilo je i bivših ratnika, koji nisu bili invalidi, ali samo pod uslovom da je u prenočištu bilo praznih mesta. Njima se noćenje naplaćivalo 15 dinara, a prihvatilište je od tog prihoda zaradilo 19.685 dinara za 15 meseci. Za prvog upravnika Doma invalida postavljen je poznati humanitarni radnik pukovnik Pavle Karimanović, koji je pre toga obavljao dužnost upravnika Doma invalida u Vrnjačkoj Banji. Karimanović je i sam bio invalid.³⁵ Ipak sva ta rešenja nisu bitnije uticala na smanjivanje stigmatizacije invalida, što se osetilo i u višestruko tragičnom položaju ruskih ratnih invalida, koji su, kao izbeglice, došli na teritoriju Kraljevine SHS.

³⁴ Izveštaj o radu u 1934 - 1935. godini, str. 81 - 84; Rad URI tokom 1935 - 1937. godine, str. 4, 53 - 61.

³⁵ Izveštaj o radu u 1934 - 1935. godini, str. 81 - 84.

Između bede i zaborava – ruski ratni invalidi u Jugoslaviji

Vihor građanskog rata u Rusiji 1918-1921. godine izazvao je egzodus između 700.000 i 2,500.000 ljudi. Deo izbeglica, približno 41.000 do 44.000 lica, privremeno se nastanio u Jugoslaviji. Broj stalno naseljenih „belih” Rusa, sredinom tridesetih godina, sveo se na oko 30.000. Uticaj ruske emigracije na kulturni život Kraljevine bio je veliki. Na jugoslovenskom tlu postojala su mnogobrojna ruska udruženja. Kulturni uticaj tih udruženja svodio se na organizaciju balova, zabava i predavanja sa pretežno ruskom tematikom. Bilo je i humanitarnih organizacija.³⁶ Među njima, stacionirano u Beogradu i osnovano tokom 1923. godine, nalazilo se i Udruženje ruskih ratnih invalida u Kraljevini Jugoslaviji. Godinu dana ranije na teritoriji Kraljevine SHS među 30.000 izbeglica bilo je 2.966 invalida, ili 9,9% evidentirane populacije. Za njih su Rusi, zaposleni u graničarskim jedinicama Jugoslovenske vojske i na poslovima pogranične finansijske kontrole, izdvajali 8%, odnosno, 6% prihoda u zajednički fond. Pola miliona dinara tih sredstava potrošeno je tokom 1922. za ratne invalide koji nisu bili u sklopu vojnih jedinica.³⁷

Ruski oficiri i vojnici ratne izbeglice, a sredinom 1935. godine bilo je 2.370 lica sa invaliditetom koja su imala 1.072 porodice, postale su, odlukom plenuma Središnjeg odbora iz 1935, autonomna sekcija URI. Bili su pod pokroviteljstvom kneza Pavla Karađorđevića. Više od 50% ruskih invalida i porodica palih boraca primalo je novčanu potporu. Ruskom sekcijom upravljao je tročlani Središnji odbor. Članovi ruskog Središnjeg odbora istovremeno su obavljali funkcije predsednika, potpredsednika i blagajnika. Oni su kontrolisali mrežu od 20 oblasnih odbora i dva pododbora. Oblasni odbori nalazili su se u Beogradu, Beloj Crkvi, Kikindi, Dubrovniku, Zemunu, Ljubljani, Zagrebu, Nišu, Novom Sadu, Pančevu, Zrenjaninu, Osijeku, Skoplju, Risnu, Herceg Novom, Sarajevu, Subotici i Požarevcu. Pododbori udruženja delovali su u Vršcu i Kragujevcu. Većina oblasnih odbora imala je kase za izdavanje beska-matne pomoći egzistencijalno ugroženim pojedincima, a kapital im se kretao od 4.000 do 45.000 dinara. Odbori u Nišu, Herceg Novom, Zagrebu, Pančevu, Ljubljani, Subotici i Zemunu imali su i mala prihvatilišta, od dve postelje do deset postelja za privremeni smeštaj invalida iz unutrašnjosti. Neki odbori imali su male dodatne prihode od rada ruskih biblioteka. Vodilo se računa i o zapošljavanju članova sekcije. U Središnjem odboru zaposlena su tri invalida, a kancelarija im je bila u dvosobnom stanu. Ministarstvo socijalne politike gledalo je u odboru, još od 1927. godine, samo pomoćno telo za vođenje evidencije o ruskim invalidima. Na osnovu takve politike

³⁶ O broju izbeglica, ruskom kulturnom uticaju na jugoslovenskim prostorima, prosvetnim, političkim i drugim prilikama u emigraciji videti novije radove: Miroslav Jovanović, *Doseljavanje ruskih izbeglica u Kraljevinu SHS 1919-1924*, Beograd 1996, str. 33 – 38, 44 - 46; Ljubodrag Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije*, knj. III, Beograd 1997, str. 135 – 185; Toma Milenković, *Ruski inženjeri u Jugoslaviji 1919-1941*, Beograd 1997, passim; Isti, *Kalmici u Srbiji 1920-1944*, Beograd 1998, str.19 – 154.

³⁷ Miroslav Jovanović, *n. d.*, str. 263, 285.

zadužili su odbor da vodi računa o isplati invalidnina, lečenju, dobijanju proteza i da prikuplja sredstva za pomoć onim invalidima koji nisu bili sposobni za rad. U okviru svojih nadležnosti, Središni odbor sekcije tokom 1935. izdao je 5.775 obroka i na njih potrošio 26.785 dinara, što je indirektan pokazatelj loše materijalne situiranosti članstva. Većina njih nije bila u poziciji da se zapošljava zbog posledica invalidnosti i starosti. Među članovima ruske sekcije preovlađivali su oficiri, što se može videti iz tabele strukture činova.³⁸

Čin i status u ruskoj vojsci	broj lica sa činom
Generali	120
Viši oficiri	599
Niži oficiri	898
Vojni činovnici	197
Vojnici	543
Milosrdne sestre	13
Ukupan broj ratnih invalida u sekciji	2.370

Tabela broj 2. *Struktura činova članstva Ruske sekcije URI 1935. godine.*

Središni odbor Ruske sekcije imao je relativno skromna materijalna sredstva. Stvorio je tri fonda, ukupne vrednosti 268.928 dinara. Od dobrotvornih priloga 1935. prikupili su 12.000, a iz Pariza od Glavne uprave Saveza invalida Carske ruske vojske dobili su 56.000 dinara. To znači da su raspolagali sumom od 336.928 dinara, a to je jedva bilo dovoljno da se, pored troškova sekcije, izdržavaju teški invalidi u domovima. Zato se konstatovalo da je materijalno stanje sekcije bilo „bedno”. Invalidski dom Ministarstva socijalne politike u Našicama brinuo je o četiri invalida, koji nisu bili sposobni za samostalan život. Središni odbor sekcije posedovao je dva doma za invalide u Prčnju i Beloj Crkvi. Ruski invalidski dom kneza Pavla u Prčnju imao je 50 štićenika, a u domu kneginje Olge bilo je 65 invalida sa porodicama.³⁹

Narednih godina situacija ruskih invalida naglo se pogoršala. Broj invalida koji su primali novčanu potporu jugoslovenske vlade, popeo se na 1.360 osoba. Do sredine 1937. godine u sekciju se učlanilo 37, a umrla su 32 invalida. Povećavala se donacija pariske Glavne uprave na 109.720 dinara, ali u isto vreme opali su prihodi od dobrovoljnih priloga na samo 9.600 dinara. Proces konstantne senilizacije ruskih izbeglica otvarao je akutno pitanje smeštaja ljudi, nesposobnih za samostalan život. Dom kneginje Olge u Beloj Crkvi bio je tesan da primi sve iznemogle samce, jer je u njemu boravilo već 75 udovica i invalida. Ruska sekcija nije bila u mogućnosti da na pravi način koristi skromne kapacitete invalidskog doma u Prčnju zbog oskudnih sredstava i

³⁸ Podaci iz tabele br. 2 navedeni su prema: *Izveštaj o radu u 1934 -19 35. godini*, str. 201.

³⁹ *Izveštaj o radu u 1934 - 1935. godini*, str. 200 - 203.

skupoće prevoza članstva. Koliko se materijalna situacija Središnjeg odbora sekcije rapidno pogoršavala, vidi se iz podataka po kojima ukupna vrednost fondova sekcije nije prelazila cifru od 76.616 dinara. Dva razloga bila su ključna za katastrofalan položaj. Ruski invalidi nisu dovoljno koristili pravo da prikupljaju dobrovoljne priloge, a invalidska potpora kasnila je nekoliko meseci zbog uvođenja kartoteke i specijalne kontrole korisnika potpora u Ministarstvu socijalne politike. Deo članstva, odnosno najmanje nekoliko stotina lica, nije mogao računati ni na mizernu pomoć kasa oblasnih odbora, koja se kretala između 100 i 500 dinara po osobi, zbog toga što se nisu blagovremeno prijavili za invalidsku potporu. Bilo je slučajeva da su zaposleni stari invalidi otpušteni sa posla. Središnji odbor pokušavao je da, kao i ranijih godina, podelom 5.960 besplatnih obroka u vrednosti 29.804 dinara, ublaži egzistencijalnu krizu.⁴⁰

Da bi se donekle popravio materijalni položaj članova, URI je prepustio vođenje „Svipsteka” sekciji, uz uslov da Savez ruskih ratnih invalida finansira celokupan rad lutrije. Lutrijskim aktivnostima upravljao je mešoviti komitet članova središnjih odbora obe organizacije, a na čelu komiteta bio je Milutin Mrvaljević. Odgovoran posao funkcionisanja „Svipsteka” poveren je ruskom pukovniku Vedernikovu. Od lutrije je, tokom 1936. godine, ostvaren prihod od 85.000 dinara. Predviđeno je da 50% ukupne dobiti zadrži ruska sekcija, ali ona nije uspela da održi taj izvor prihoda na duži rok. Posle tri godišnja kola, sekcija je obavestila Središnji odbor da odustaje od finansiranja „Svipsteka” u trenucima kada je prodaja srećki opadala. Tako je „Svipstek” prešao pod potpunu kontrolu Središnjeg odbora URI, koji je ustanovio da su režijski rashodi bili suviše veliki u poređenju sa lutrijskim prihodima.⁴¹ Pokazalo se da ruska sekcija nije imala snage i mogućnosti da obezbedi kontinuirane programske aktivnosti radi sticanja većeg prihoda, neophodnog za podizanje životnog standarda članstva.

Tako su ispoljene društvene predrasude i restriktivna socijalna politika jugoslovenske države prema invalidima uticali na nepovoljan status svih invalida, što je dovodilo do marginalizacije takvih osoba, a shvatanja nekih krugova da su invalidi isključivo medicinski problem nastavila su se i posle Drugog svetskog rata.

⁴⁰ Rad URI tokom 1935 – 1937. godine, str. 155 – 157.

⁴¹ Isto, str. 99 - 100, 224.

*Summary***Discrimination of disabled persons and disabled veterans
in Yugoslav society (1918-1945)**

(The form of social repression on disabled persons)

Discrimination of disabled persons was expressed in language, particularly through usage of inappropriate or even more, insulting terms. State did not show understanding of need for keeping the files on disabled persons. Despite, the rights on compulsory education for disabled children were proclaimed by the Constitution; only small number of disabled children had opportunity to receive appropriate education. There were a lot of obstacles for disabled persons to participate in political life. Disabled persons had the great problems to realize their guaranteed rights on lodging and transportation. The situation of the Russian refugees that were disabled veterans was particularly difficult, because their association, due to financial reasons could not provide support to the members.